

MEŞRUTİYET VE HÜRRİYET ALGISININ MİZAH BASININDAKİ YANSIMALARI

Öz: 23 Temmuz 1908'de (10 Temmuz 1324) II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle sansür kalktığı için basın hayatında ciddi bir hareketlilik başlamıştır. Daha önce matbuatın merkezi olan İstanbul'da yayın çıkarılırken Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük ortamıyla her kesimden insan süreli yayın çıkarmaya heves etmiş böylelikle gazetecilik merkezden taşraya doğru yayılmıştır. Ancak bu hareketliliğin büyük bir bölümünü bir ya da birkaç sayı şeklinde yayımlanan süreli yayınlar oluşturmuştur. Bu yayınların kısa süreli olmasında plansız şekilde atılan adümlar ve maddi imkânsızlıklar etkili olmuştur. Gazeteler, Meşrutiyet'le birlikte her istediğini yapabileceğini düşünen toplumdaki çeşitli kesimlerin Meşrutiyet'e karşı tutumlarını gözlemleyebilmek, dönemin atmosferini yorumlayabilmek için ilk başvurulacak kaynaklardan birisidir. Bu çalışmanın malzemesini *Eşek, Feylesof, Deccal, Şaka, Dertli ile Garip, Coşkun Kalender, Lak Lak, Neşter, Şakacı*'nin konuyla ilgili dikkat çeken yazıları oluşturmuştur. Çalışmada kullanılan gazetelerin seçilmesinde Meşrutiyet'in coşkusunun yoğun olarak yaşandığı ilk on yılda yayımlanmaları, kısa süreli olmaları ve sayfalarında meşrutiyetle-hürriyetle ilgili yazılara da yer vermeleri etkili olmuştur. Yazıların seçiminde de bu kavramlara geniş bir perspektiften bakılabilmesi için mümkün olduğunca farklı bakış açılarıyla yazılan ve farklı alanlarla ilgili (edebî, siyasi, sosyal) metinler tercih edilmiştir. Gazetelerden seçilen yazılar yeni harflere aktarılarak Türk kültür dünyasının bu gazetelerden haberdar olması sağlanmış ve çalışmanın malzemesini oluşturan bu kısa süreli mizah gazeteleri üzerinden ülke genelinde büyük bir sevince neden olan II. Meşrutiyet'in ilanın ve hürriyet algısının mizah basınına nasıl yansıdığı incelenmiştir. Belirtilen mizah gazetelerinden seçilen yazılarda ve karikatürde II. Meşrutiyet'in ilanın farklı açılardan ele alındığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: II. Meşrutiyet, Hürriyet, Basın, Süreli Yayın, Mizah Gazetesi.

Reflections of Constitutional and Liberty Perception in Humor Press

Abstract: Since the censorship was banned with the declaration of the Constitutional Monarchy II on July 23rd, 1908 (July 10, 1324), a serious dynamism began in the press. While publications were being published in Istanbul, which had been the center of the press before, with the freedom brought by the Constitutional Monarchy II, people from all walks of life became eager to publish periodicals, thus journalism spread from the center to the countryside. However, a large part of this activity composed of periodicals published in the form of one or more issues. Unplanned steps and financial difficulties were effective in the short duration of these publications. Newspapers are one of the first sources to be consulted in order to observe the attitudes of various segments of the society who think that they can do whatever they want with the Constitutional Monarchy, towards the Constitutional Monarchy, and to interpret the atmosphere of the period. The material of this study is the catchy articles of *Eşek, Feylesof, Deccal, Şaka, Dertli ile Garip, Coşkun Kalender, Lak Lak, Neşter, Şakacı*. The newspapers used in the study were chosen because they were published in the first ten years when the enthusiasm of the Constitutional Monarchy II was intense, they were short-term, and they included articles about constitutionalism-freedom in their pages. In the selection of the articles, the texts written from different perspectives and related to different fields (literary, political, social) were preferred as much as possible so that these concepts could be viewed from a broad perspective. The articles selected from the newspapers were transferred to new letters and so the Turkish cultural world was informed about these newspapers, and how the proclamation of the Constitutional Monarchy II resulting in great joy throughout the country and the perception of freedom were reflected in the humor press was examined. In the articles and cartoons selected from the specified humor newspapers, it has been seen that the proclamation of the Constitutional Monarchy II was handled from different perspectives.

Keywords: *Constitutional Monarchy II, Press, Liberty, Periodicals, Humor newspaper.*

TÜRK LÜK BİLİMİ ARAŞTIRMALARI
JOURNAL OF TURKOLOGY RESEARCH
51. SAYI / VOLUME
2022-BAHAR / SPRING

Sorumlu Yazar Corresponding Author

Arş. Gör. Dr. Aydan ENER SU

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üni.
Fen-Edebiyat Fak.
Türk Dili ve Edebiyatı Böl.

aydanener@gmail.com

ORCID: 0000-0002-3693-2729

Gönderim Tarihi Received

18.01.2021

Kabul Tarihi Accepted

18.03.2022

Atf Citation

Ener Su, Aydan. "Meşrutiyet ve Hürriyet Algısının Mizah Basınındaki Yansımaları." *Türklük Bilimi Araştırmaları*, no. 51, 2022, ss. 79-100.

ARAŞTIRMA MAKALESİ RESEARCH ARTICLE

Giriş

Fransız İhtilâli'yle ortaya çıkan özgürlükçü düşüncelerden ve akımlardan birçok ülke gibi çok uluslu Osmanlı İmparatorluğu da etkilenir. Balkanlar'da başlayan azınlıkların bağımsızlık mücadeleleri, Avrupa Devletleri'nin Balkan sorunlarıyla ilgilenmesi ve aydınların da meşrutî yönetimi savunması nedeniyle II. Abdülhamid'in isteğiyle anayasa hazırlamak üzere bir komisyon kurulur. Bu komisyon taslağını 1831 Belçika ve Fransız anayasalarından esinlenerek, Sina Akşin'in esas modelin 1850 Prusya Anayasası olduğunu belirttiği bir metin hazırlar. 23 Aralık 1876'da da II. Abdülhamid Kanunuesasi'yi ilan ederek meşrutî yönetime geçer. Özgürlüklerin detaylı bir şekilde teminat altına alındığı Kanunuesasi'de, basın özgürlüğü ise "kanun dairesinde serbesttir" ifadesiyle belirlenir (1988: 150-155). Ancak bu durum çok uzun sürmez. 24 Nisan 1877'de Rusya, Osmanlı'ya savaş ilan eder. Osmanlı'nın savaş gücü yetersiz olmasına rağmen harp isteyenlerin çoğunlukta olması nedeniyle savaşa girilir. Savaşın Mebusan Meclisi ve hükümet ilişkilerini olumsuz etkilemesi, Rus ve İngiliz donanmasının İstanbul yakınlarına kadar ilerlemesi üzerine 13 Şubat 1878'de yapılan toplantıdaki önerileri hükümetin dikkate almaması eleştirilir. Yaşanılardan Meclis-i Mebusan'ın sorumlu tutulamayacağı belirtilince II. Abdülhamid Meclis'i tatil eder ve böylelikle I. Meşrutiyet Meclisi'nin çalışmaları sona erer (Karal, *Osmanlı Tarihi VIII. Cilt* 40-73; Akşin vd., *Türkiye Tarihi 3* 158-165). Osmanlı'yla Rusya arasında yaşanan 1877-1878 Savaşı'nın (Aydın 498) meşrutî yönetimin askıya alınmasına neden olmasıyla hayal kırıklığı yaşayan meşrutî yönetimi savunanlar mutlak monarşiye muhalefet oluştururlar. 1895'ten itibaren hız kazanan Jön Türk hareketi esas olarak Kanunuesasi'nin yeniden uygulamaya konmasını talep etmiştir (Hanioglu, "Meşrutiyet" 391). 1905'te Sovyet İhtilali'nin de patlak vermesi üzerine Çar'ın Meşrutiyet ilan etmek zorunda kalması, 1906'dan itibaren yaşanan Makedonya sorunu, Rumeli'deki mektepli subayların sayılarının ciddi bir şekilde artması ve Japonya'nın Rusya'yı yenilgiye uğratması, İran ve Çin'de Meşrutiyet taraftarı hareketlenmelerin olması Osmanlı ülkesinde de özgürlükçü hareketlerin canlanmasına neden olur. Bu süreçte çeşitli cemiyetler, topluluklar oluşur. Bunlardan birisi de Şam'da görev yapan Mustafa Kemal'in kurduğu Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'dir. Bir diğeri Selanik'te kurulan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'dir. İttihat ve Terakki, Adem-i Merkezîyet Cemiyeti çalışmalarına devam eder.

Resne Kolağası Niyazi Bey Meşrutiyet rejiminin devam etmesini istediğinden kalabalık bir grupla 03 Temmuz 1908'de dağa çıkar. Bunun gibi dağa çıkmaların artması üzerine de Sadrazam Ferit Paşa görevinden azledilir ve yerine Sait Paşa getirilir. Bu esnada Firzovik'te yayılan bazı yabancıların eğlenceler düzenleyeceği söylentisi Avusturya'nın Makedonya'yı istila edeceği şeklinde algılanır ve bu durum Arnavutların bölgeye toplanmasına neden olur. II. Abdülhamid'e bağlılığıyla bilinen ve Anayasa'nın tekrar yürürlüğe konul-

masına ikna edilen Arnavutlar, Padişah'a ve Sadrazam'a Anayasa'nın yürürlüğe konulması ve Millet Meclisi'nin çalışmalarına başlaması hakkında telgraflar gönderirler. Böylece uzun uğraşlar sonunda 23 Temmuz 1908'de (Rumî 10 Temmuz 1324) Manastır'da Meşrutiyet ilan edilir ve Meşrutiyet'in yeniden uygulanmaya başlandığı 23 Temmuz 1908 (Yamak 326) tarihinden itibaren II. Meşrutiyet dönemi başlamış olur. Meşrutiyet'in ilanının zorunlu hâle gelmesiyle II. Abdülhamid'in isteği üzerine hazırlanan bir ilan metni 24 Temmuz'da İstanbul gazetelerinde de yayımlanarak istibdat yönetimi sona erer. Meşrutiyet'in ilanı Osmanlı topraklarında çok büyük bir sevinç yaşanmasını sağlar. Çeşitli şenlikler ve törenlerle halk mutluluğunu sergiler (Karal, *Osmanlı Tarihi VIII. Cilt 1-40*; Akşin vd., *Türkiye Tarihi 3* 181-183). Ülke genelinde büyük bir sevince neden olan bu olay basın hareketliliğini de beraberinde getirir. Çağın, bu dönemdeki yüzlerce dergi ve gazetenin yayın hakkının birkaç gün içinde alındığını belirtmiştir (118). Gazetelerde Meşrutiyet, hürriyet, özgürlük, kardeşlik üzerine yazılar kaleme alınır. Brummet, II. Meşrutiyet'in ve Osmanlı yayın sektöründe yarattığı bu patlamanın matbaa teknolojisinde de devrimci gelişmelere yol açtığını belirtmiştir (71)

Mizah Gazetelerindeki Meşrutiyet ve Hürriyetle İlgili Metinlerin Değerlendirilmesi

Dönemin mizah gazeteleri de ülkedeki bayram havasından nasibini alarak sütunlarını ilk yıllarda Meşrutiyet'in yaşattığı coşkuyu ifade etmeye çalışan yazı ve şiirlerle süslerken zamanla meşrutiyetle birlikte gerçekten hürriyetin olup olmadığıyla ilgili farklı düşüncelerin belirtildiği yazılar yayımlamaya başlarlar. Meşrutiyet ve hürriyet kavramlarının farklı kesimlerce anlamının değişmesi nedeniyle çalışmada mümkün olduğunca bu kavramları farklı bakış açılarıyla ele alan yazılar tercih edilmiştir. Meşrutiyet ve hürriyet algısının çeşitli açılardan ele alındığı metinler sekiz alt başlık altında değerlendirilecektir.

a-Hürriyet'in/Meşrutiyet'in Elde Edilme Süreci

Eşek mizah gazetesinin 19 Temmuz 1328'de yayımlanan 2. sayısında "10 Temmuz Münasebetiyle" adlı dörtlük hürriyetin nasıl elde edildiği hakkındadır:

*Dest-i hûn-âlûd zâlimden alıp hürriyeti
Herkesi mesrûr ettik, ye'se bî kayd eyledik
Arkasından dört sene şîrâne ta'kîbât ile
Âkıbet-i ifrît istibdâdı biz sayd eyledik (Eşek, N.2. S.2).*

Otuz üç yıllık baskı döneminden sonra gelen Meşrutiyet'in bir bayram olarak kabul edilip kutlanması için 21 Ocak 1909 tarihinde Meclis-i Mebusân'a önerge verilmiş ve bu önergeyle 10 Temmuz'un millî bir bayram olarak kutlanması teklif edilmiştir. O dönemde İstanbul Mebusu olan Hüseyin Cahit Bey, Osmanlı'nın kuruluş günü yerine, Osmanlılar için en birinci gurur

kaynağı olarak nitelendirdiği 10 Temmuz'un millî bir bayram olarak kutlanması gerektiğini ileri sürmüştür. Meclis-i Mebusan'ın 22 Haziran 1325'teki oturumunda 10 Temmuz tarihinin resmî bayram olması ve her sene kutlamalar yapılmasına dair kanun kabul edilmiş ve 6 Temmuz 1909'da *Takvim-i Vakiyi*'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Böylece Meşrutiyet'in ilan edildiği 10 Temmuz (23 Temmuz), Osmanlı Devleti'nin ilk "İyd-i Millî"si ya da millî bayramı olarak 1909'dan itibaren resmen kutlanmaya başlanmıştır (İbar 140; Yamak 326-328). *Eşek* gazetesi de meşrutiyetin yıldönümündeki bu kutlamaya "10 Temmuz Münasebetiyle" başlıklı dördlülüğüyle katılmıştır. Metinde çok zorlu bir süreçten sonra hürriyetin elde edilmesinden, adeta eline kan bulmuş bir zalimin elinden alınmasından bahsedilmiştir. Zalim ve her türlü kötülüğü yapabilecek bir insandan bir şey almak ne kadar zor bir durumsa otoriter II. Abdülhamid'ten hürriyeti almak da o kadar zor ve sancılı olmuştur. Ancak aslanca bir takibatla bir tür korkunç cine benzetilen zulüm avlanmış ve artık herkes üzüntüyü bırakarak sevinmiştir. Özellikle Balkanlar'da istibâda muhalif olan birçok cemiyet, topluluk bulunmasına rağmen dördlükteki *mesrur ettik ve eyledik* fiillerindeki "biz"le kastedilenin 23 Temmuz 1908'de Manastır'da (Kurşun 159) Meşrutiyet'i ilan eden İttihat ve Terakki Cemiyet'i olduğu söylenilebilir.

b-Meşrutiyet'in Edebiyata Yansıması

Şakacı mizah gazetesinin 29 Teşrinievvel 1324'te yayımlanan 6. sayısındaki "Meşrutiyeti İfade" başlıklı yazıda Meşrutiyet'in edebiyata yansıması ele alınmıştır:

Bilirdim, ve az çok edebiyata intisabı olanlar da bilirdi ki Meşrutiyet-i idaremizin hakkı olan Meşrutiyeti ifade âlem-i edeb-i Osmani için hiç de iyi olmayacak... Meydan-ı fesih-i siyasette icale-i kalem eden muharrirîn-i kiramin bin türlü metaib-i fikriye içinde her gün sütunlar dolusu yazdıkları makalat-ı siyasiyede şive-i lisana, kavaid-i edebiyeye muhalif bazı şeyler bulunsa bile hiçbir zaman anları duçar-ı itab edemeyiz... Çünkü mazurdurlar... Bahusus o kabil hatıyattan edebiyatımıza bir zarar da gelmez...

Fakat mensur ve manzum asar-ı edebiyeye gelince mesele değişir... Filhakika kaftiye sem içindir nazeriye-i malumesi ile nevhevesan-ı şuaraya bir nev muhtariyet-i ifade verilince pek yakın bir zamanda kaftiyenin elveda-ı güya-yı âlem-i mana olacağı aşikârdı...

Çünkü siyasatta olduğu gibi edebiyatta dahi muhtariyeti istiklalin takip edeceği bir emr-i tabiidir... Kaide yıkmak kolay fakat yapmak güçtür... Hakkı tanımamak haddi tecavüz etmek elbette mucib-i iğtişâştır... Alay alay zihafklar imalelerle hüsn-i tabiisini gaib eden eş'arımızın bir de kaftiyesizlikten uğrayacağı ahenksizlik düşünülürse bu halin böyle devam edip gitmesine kail olacak bir müntesip-i edeb bulunamaz zannederim...

Edebiyata karşı gösterilen bu lakaydiye; bu hürmetsizliğe üdebâ-yı kiramımızın uzaktan seyirci olmalarına ise teessüfler edilir...

Şiir melabe-i sıbyan değildir... Buna bu fenalığa karşı herhalde bir zabıta-i edebiye teşkili elzemdir...

Hakikat-i perestan-ı şuara tarafından bir teşebbüs-i ciddi görülünceye kadar Şakacı evrak-ı matbuada görülecek âsar-ı manzume hakkında şedîden muâhezatta bulunacak ve bu keyfi harekâttan tevellüdü melhûz olan fenalıkların önünü almaya çalışacaktır. (Şakacı, N.6. S.6-7).

Çalışmada ele alınan diğer mizah gazetelerinden farklı olarak *Şakacı Meşrutiyet*'in ilanının edebiyata etkisini ele alan bir yazı yayımlamıştır. Yazıda, Meşrutiyet'in ilanıyla her şeyi yapabilme özgürlüğüne, hürriyetine kavuştuğunu düşünen halkın, aydınların aslında sınırsız bir özgürlüğe sahip olmadığı, bazı şeylerin kuralına uygun yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Meşrutiyet ifadesinin Osmanlı edebiyat âlemi için iyi olmayacağı, siyasi makalelerde sorun olmasa bile özellikle manzum ve mensur eserlerde durumun farklılaşacağı belirtilmiştir. Çünkü kafiye kulak içindir anlayışıyla hevesli şairlere bir çeşit ifade özgürlüğü verilince pek yakın bir zamanda kafiye kullanılmayacağı aşikârdır. Siyasette olduğu gibi edebiyatta da özerkliği özgürlüğün takip edeceği düşünülmektedir. Kural yıkmamanın kolay, fakat kural yapmanın zor olduğu, bu nedenle zihaf ve imalelerle güzelliğini kaybeden şiirlerimizin bir de kafiyesizlik nedeniyle ahenksizliğe uğramasına engel olunması gerektiği belirtilmiştir. Sadece kulak için kafiye anlayışıyla yapılan kafiyeleri örnek göstererek edebiyata karşı gösterilen bu lakaytlığa, hürmetsizliğe büyük şahsiyetlerin seyirci kalmasına sitem edilmiştir. Şiirin çocuk oyuncuğu olmadığı ve bu fenalığa karşı bir edebî zabitanın oluşturulmasının zorunluluğu belirtilmiştir. Bu duruma bir teşebbüs oluncaya kadar *Şakacı* bu keyfi harekâttan ortaya çıkacağı düşünülen fenalıkların önünü almaya çalışacağını vurgulamıştır. Gazetede bu yazıyla da Servet-i Fünûn anlayışına gönderme yapılmıştır. 1895'te kafiye göz için mi kulak için mi tartışması yaşanmış, tartışmanın başlamasında, Hasan Âsaf isimli bir gencin *Ma'lûmât* dergisinde yayımlanan "Bürhan-ı Kudret" şiirinde peltek s (ث) le yazılan "abes" kelimesi ve sin (س) le yazılan "muktebes" kelimesiyle kafiye yapması etkili olmuştur. Baba Tahir'in, Hasan Âsaf'a "kafiye göz göre olması gerektiği" şeklindeki uyarısına Rezaizade Mahmut Ekrem, Mekteb-i Mülkiye'den öğrencisi Ahmet İhsan'ın *Servet-i Fünûn* dergisini yeni edebiyatı savunan gençlere açarak cevap vermiştir. Derginin idaresini yine öğrencisi Tevfik Fikret üstlenmiştir. Yazı kadrosuna Cenap Şehabettin, Halit Ziya ve Hüseyin Cahit ve diğer yenilik taraftarı gençlerin katılımıyla 1896'da edebiyat tarihimizde bir dönüm noktası olarak kabul edebileceğimiz Edebiyat-ı Cedide hareketi doğmuştur (Nemutlu 2019). Böylelikle metinlerinden bir şey anlaşılmadığı, Batı edebiyatını taklit ettikleri ve alışılmadık tamlamalar kullandıkları gibi ağır eleştirilere maruz kalan bir edebiyat dönemi, Servet-i Fünûn dönemi başlamıştır. Servet-i Fünûncular, Fransız edebiyatına aşırı bağlılıklarıyla, orijinal olmayan, taklitçi bir edebiyat meydana getirmişlerdir. Topluluk, memleketin kendi yaşayışıyla ilgisiz, gayri-millî, kozmopolit bir edebiyat olarak, dil ve

üslup bakımından halktan uzak, sun'î ve Fransız şiirinden taşıdıkları ilginç hayalleriyle Türk şiirini anlaşılmasız bir hâle getirmişlerdir (Akyüz 73-74).

c-Meşrutiyet'i Farklı Algılayanlar

Coşkun Kalender mizah gazetesinin 07 Mayıs 1325'teki 6. sayısında yayımlanan "Latife" başlıklı muhaverede Meşrutiyet'in getirdiği kavramlardan müsâvâtın yanlış anlaşılmasıyla ilgili bir latifeye değinilmiştir.

Turfandacı- Kirazzzz!

Yoksul Kalender-Hakikaten bu sene kirazların maşallahı var.

-İyidir, efendim, alâ, bal gibi.

-Renginden belli, kızıl yakut gibi

-Alsanız ya, efendim mademki yakut gibi diyorsunuz.

-Evet, ama şimdi ben bu kirazdan alsam müsâvâtsizlik olur.

-Anlamıyorum.

-Öyle ya. Kiraz henüz pahalı, daha şimdiden herkes almaz, Meşrutiyet'te müsâvât var. Gözüm sonra hepimiz birden alırız. (Coşkun Kalender, N. 6. S. 3).

Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte hak, hukuk, adalet, müsâvât, hürriyet, adalet, uhuvvet gibi kavramlar ön plana çıkmıştır. *Coşkun Kalender*'den aktarılan yukarıdaki *Latife*'de Meşrutiyet'in getirdiği kavramlardan biri olan müsâvâtı yanlış yorumlayan, buradaki eşitliğin hangi bağlamda olduğunu anlayamayan Yoksul Kalender'in yoksul olduğu için turfanda durumundaki pahalı olan kirazı alamamasını güzel bir sebebe bağlayarak *kiraz henüz pahalı, daha şimdiden herkes almaz, Meşrutiyet'te müsâvât var. Gözüm sonra hepimiz birden alırız* cümlesiyle Meşrutiyet'teki müsâvât kavramına bağlaması bir mizah gazetesinin içeriğine uygun olarak komikliğe neden olmuştur.

Eşek'in 13 Eylül 1328'de yayımlanan 15. sayısındaki "Hasbihal-Yeni Moda Fırkalar" isimli yazıda Millî Meşrutiyet kavramı ve Millî Meşrutiyet Fırkası eleştirilmektedir.

Baksanıza ortaya bir (Kayıhan Kabilesi) çıkmış, Millî Meşrutiyet isminde sahte bir unvanla tarihi ve Türklerle İslamları ihyâ edeceğini söylüyor. Hadi memlekette yeni bir Kayıhan Kabilesi teşkiline çalışarak altı yüz on sene geri gitmemizi istemek mantıksızlığına bu günlerde zuhura gelen Türklük modası mücibince boyun eğelim, ya Millî Meşrutiyet ismine ne diyeceğiz?...Bizim bildiğimize göre Meşrutiyet, Meşrutiyettir. Bir türlüdür müsâvât esası üzerine ibtinâ edilmiştir. Meşrutiyet Fransa'da da, İngiltere'de de, Amerika'da da birdir. Bunun millisi, gayr-i millisi olmaz. Kayıhan kabilecilerinin maksadı anlaşılan Türklüğe mahsus bir Meşrutiyet tesis etmek öylesine Meşrutiyet ki yalnız Türkleri düşünüyor, herkese başınızın çaresine bakın diyor...(Eşek, N. 15. S. 2-3).

II. Meşrutiyet'in ilanıyla çok partili siyasî hayatın kapıları da aralanmış, bu tarihten itibaren birçok fırka kurulmuştur. Fırkaların bazıları yalnızca parti olarak kurulan ancak siyasi hayatta etkileri pek fazla görülemeyen partilerken

bazıları da ciddi anlamda muhalefet oluşturmuştur. II. Meşrutiyet döneminin en önemli ve etkili partilerinden birisi İttihat ve Terakki bir diğeri de ona en büyük muhalif olan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'dır. Bu fırka Osmanlıcılık akımını savunmuş bunun dışındaki Türkçülük gibi akımları Osmanlı İmparatorluğu'nun çok uluslu yapısını parçalayacağı düşüncesiyle eleştirmiştir. Bu partinin savunduğu bir diğer konu ise adem-i merkezizettir. Ancak İttihat ve Terakki liderleri bu görüşe şiddetle karşı çıkmışlardır. Liderleri Türkçü ve daha sonra Türk milliyetçisi fikirlerden derin bir biçimde etkilenmelerine rağmen cemiyet Osmanlıcılık, Türkçülük ve İttihâd-ı İslâm gibi siyasetleri devleti kurtarabilmek amacıyla eş zamanlı olarak uygulamıştır (Hanioglu, "İttihat ve Terakki Cemiyeti" 482). Ancak parti içindeki düşünce ayrılıkları bölünmelere neden olmuştur. Bu bölünmeler sonucunda yeni oluşan partiler farklı düşünceleri savunmuştur. Bu partilerden biri olan Millî Meşrutiyet Fırkası'nın adem-i merkezizet düşüncesini savunan bir parti olması en basit bir adem-i merkezizet sözüne dahi tahammül edemeyen, şiddetle reddeden İttihatçıların içinden adem-i merkezizet savunucularının çıkması özellikle muhalefetin kafasını karıştırmıştır. Bu durum İttihatçıların muhalefet tarafından basın aracılığıyla eleştirilmelerine neden olmuştur. Muhalefete göre İttihatçılar bunu o dönemde gündemde olan Türkçülük akımından faydalanmak ve bu suretle fırkalarına adam toplamak için yapmıştır. Eğer amaçları gerçekten Türklüğü canlandırmak, kuvvetlendirmekse bunu sadece sözle değil, hareketleriyle de Türk gibi davranarak göstermeleri gerektiği belirtilmiştir.

Meşrutiyet yönetim şekli milliyetlere göre farklılık göstermez. Ülkenin bütünlüğünü korumak adına Osmanlıcılık akımını savunan, Osmanlı altında birleşmeyi isteyen İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, Balkan Savaşları'ndan sonra bazı eski İttihatçı mebuslarının Türkçülük ideolojisi çerçevesinde 5 Eylül 1912'de kurdukları, kurucuları arasında Ahmet Ferit (Tek), Yusuf Akçura, Cami Bey, Mustafa Suphi gibi önemli isimlerin bulunduğu Millî Meşrutiyet Fırkası (Tunaya 381; Semiz 234) muhalefetin şiddetli eleştirilerine maruz kalmıştır. Fırka, Meşrutiyet döneminde kurulan ilk açık milliyetçi (Türkçü) fırkadır (Çatma 124). Bu eleştirilerden ilki partinin ismi hakkındadır. İttihat ve Terakki Fırkası'nın birçok alanda uyguladığı milliyetçi politikalar üzerine hemen her kurumun başına getirilen "millî" sözcüğünün İttihatçılardan ayrılan mebuslar tarafından kurulan yeni partinin adı olmak üzere Meşrutiyet sözcüğünün önüne de getirilmesi hoş karşılanmamıştır. İttihat ve Terakki Partisi milliyetçi bir partinin kuruluşunu, "Osmanlılık" sistemi için yararlı bulmadıklarını açıklamış, fırka da İttihatçıların milliyetçilik anlayışını "sakim" bulduklarını ifade etmişlerdir. İttihat ve Terakki'de yer alan Türkçüler de fırkayı eleştirmiş ve milliyetçiliğini zayıf bulmuştur. Ancak *Türk Yurdu* Dergisi fırkayı Türkçü bir oluşum olarak kabul etmiştir (Tunaya 381) *Eşek* gazetesindeki bu yazıda da Meşrutiyet'in her ülkeye göre değişiklik göstermeyeceği bu nedenle de Meşrutiyet sözünün önüne "millî" sözcüğünün getirilmesinin yanlışlığına değinilmiştir. Meşrutiyet eşitlik üzerine kurulmuştur ve yalnız Türk

milletini düşünerek Türklüğe has bir Meşrutiyet düşüncesinin olamayacağı ifade edilmiştir.

d-Meşrutiyet Coşkusu/Yıldönümü

Feylesof mizah gazetesinin 10 Temmuz 1330'daki 3. sayısında Rumî takvime göre millî bir bayram olarak kabul edilen 10 Temmuz'un yıldönümünde "İd-ı Ekber-i Millet 10 Temmuz"da adlı bir şiir yayımlanmıştır:

*Temevvüc etti bugünde livâ-yı hürriyet
Tetevvüc eyledi ol dem Bekâ-yı millîyet
Bu gün ne şanlı, ne ünvanlı id-ı ekberdir.
Bu gün gönüllerimiz hep ferih ve enverdir
Bu gün dikildi serâda nihâl-i hürriyet
Bu gün döküldü semâdan ma'l-ı ulviyet
Bu gün bize bir sâr, her taraf gülşen
Bu gün gönüllerimiz şen, dîdeler rûşen
Bu gün düğün sayılır en şerefli id-ı sa'îd
Bu gün hayatımızın inkişâfı! Devr-i cedîd (*Feylesof*, N. 3. S.3).*

Bu şiirle de halkın Meşrutiyet'in ilanımla gönüllerinin ne kadar rahatladığını, yüzlerinin güldüğünü ve Meşrutiyet'e ne kadar büyük anlamlar yüklediğini anlayabiliriz. II. Abdülhamid'in baskıcı günlerinden sonra Meşrutiyet'in ilanımla her yer mutlu insanların olduğu düğün yeri, güllerin yettiği, güzelliklerin artık görülebildiği gül bahçesi gibidir. Meşrutiyet âdeta sihirli bir değnek gibi bütün kötülükleri yok etmiş, daha önce karamsarlıktan ve yaşanan olumsuzluklardan görülemeyen güzellikler görülmeye başlanmıştır. Bugün, hayatın keşfedilmesi kadar önemlidir. Bugün yeni bir devirdir. Mutluluğun habercisi olan, ümitlerin en büyük müjdecisi olan bugün gibi bir gün dünyada azdır. Bugün tarihin sayfalarında üstün seçilmiş bir gündür. Meşrutiyet'in ilanımla bütün sorunların çözüleceğine inanan halk, onu birleştirici, bir araya getirici özelliği olan bayram ve düğün gibi geleneksel kutlamalarımıza benzetmiştir. Nasıl düğün olduğu zaman birlik olunur ve bu mutlu günde sevinçler paylaşılırsa ya da bayram günü bütün aile bireyleri, komşular, dost ve akrabalar dargın-barışık, zengin-fakir, büyük-küçük, çirkin-güzel ayrımı gözetmeden büyüklerin evlerinde bir araya gelirlirse Meşrutiyet'le birlikte de bu birliğin, bir araya toplanmanın sağlanacağına inanılmıştır. Meşrutiyet'in ideolojisi olan Osmanlılık fikir akımının da Osmanlı topraklarında yaşayan bütün insanlığı bir araya getirme düşüncesini gerçekleştireceğine inanılmıştır. Esas amacımız gece gündüz çalışma, dikkatle bakacağımız tek şey de ilerleme ve yükselme olmalıdır. Gönül rahatlığı için tartışmadan, kavga gürültü etmeden çalışılmalıdır. Bu vatan şefkatle seven merhametli bir anne gibi kimseyi birbirinden ayırmaz. Biz de şefkatli o annenin evlatlarıyız. Nasıl anne bir evladını diğerinden ayırmazsa bu vatan da üzerinde yaşayanları birbirinden ayırmadan hepsini kucaklar.

Feylesof un 10 Temmuz 1330'daki 3. sayısında yayımlanan "Muha-vere" başlığı altındaki konuşma Ebû Nüvâs'ın Meşrutiyet'in ilk gününü yıl-başı olarak görüp yıl boyunca sinirlenmemek için gülümsemeye çalışması hakkındadır.

Feylesof- Maşallah Ebû Nüvâs Efendi. Bugün sizi şen ve şâtır görüyorum. Her zamanki hiddet ve şiddetten üzerinde eser yok, yüzün gülüyor. Bundan anlaşıldığına göre galiba işiniz yolunda. Yoksa hiddet edecek, kızacak şey mi kalmadı. Her şey yoluna mı girdi?

- *Ne gezer? Hiddet edecek, kızacak, fıstık gibi çat diye ortasından çatlayacak şey mi istersin? Tümen tümen! Fakat ben bugün kızmamaya azm ü cezmettim.*

- *Acayib! Neden? Bu karara sebep ne oluyor?*

- *Beni dinle. İnsan yılbaşı günü, ma'lûm ya muharrem'in ilk günü para sarf eder ise senenin nihayetine kadar sarf edermiş, ağlarsa ağlarmış, kızarsa kızarmış, gülerse gülermiş.*

- *Öyle derler ama muharreme henüz 4 ay var.*

- *Dört ay var ama bugün de sene başı?*

- *Bugün hangi senenin başı? Hangi takvime göre?*

- *Ben sana her zaman söylerim, sen inanmazsın. Feylesof sen her şeyden bîhabersin, aklın bir şeye ermez, leb deyince leblebiyi anlamazsın. Ayol, bugün sâl-i hürriyet ve sene-i Meşrutiyet'in ilk günü.*

- *Evet şimdi anladım.*

- *Neyi anladın?*

- *İşte bugün ilk günü*

- *Nenin ilk günü?*

- *Temmuzun... Yok yanıldım. Şabanın... Yok öyle de değil... Ramazanın... Hayır o da yarın gelecek...*

- *Demek ki anlamamışsın.*

...

- *Öyle olsun. Ay sene başı diyorduk.*

- *Feylesof biraz ciddi konuşalım. Bugün 10 Temmuz îd-i millîsi, yani hürriyet takviminin ilk günü olduğu cihetle kızmamaya karar verdim. İşte yüzüm gülüyor. Gönlüm şen. Hele bugünü geçirelim yarından itibaren hiddet etmek kızmak nasıl olur sana göstereceğim. Bahusus ramazan-ı şerif geldi. Esbâb-ı hiddet -şimdiki hâle göre - bu sırada pek çok olacak.*

- *Tebrik ederim Ebû Nüvâs. Bu yevm-i mübarekte kızmamaya karar vermişsin. Cidden beni memnun etti. Yaşasın hürriyet, yaşasın 10 Temmuz, yaşasın millet. (Feylesof, N. 3. S. 18-19).*

Halk arasında kişi, senenin ilk gününü nasıl geçirirse, yıl boyunca günlerini öyle geçireceği; ne yaparsa bir yıl boyunca onu yapacağı inanışı hâkimdir. Bu nedenle Ebû Nüvâs da mübarek gün olarak nitelendirdikleri, II. Meşrutiyet'in ilan edildiği, hürriyet takviminin ilk günü olan 10 Temmuz'da kızmamaya, gününü mutlu bir şekilde geçirmeye karar vermişti. Ancak hangi takvime göre yılın ilk günü olduğunu anlamayan hatta Karagöz ve Hacivat muhaverelerinde Karagöz'ün Hacivat'ın söylediği her şeyi

yanlış anlaması ya da anlamaması durumu burada da Ebû Nüvâs ve Feylesof arasında söz konusudur. Ebû Nüvâs, bilgili Hacivat'ı, Feylesof ise adının tam tersi olarak cahil, saf Karagöz'ü temsil etmektedir. Karagöz oyunlarında Karagöz ve Hacivat arasında geçen konuşmalarda Hacivat'ın cümlelerindeki ses-anlam bağlantısının Karagöz'e yalnızca ses olarak yansımaları ya da Karagöz'ün yalnızca ses olarak algılamış gibi davranması gülmecenin oluşmasını sağlamıştır. Geleneksel tiyatrodakilerde çok sık başvurulan bu yöntem Feylesof'un, Ebû Nüvâs'ın söylediğini anlamaması ya da yanlış anlaması üzerine kurulmuştur.

Feylesof ve Ebû Nüvâs arasında geçen muhavereye dikkati çeken bir diğer unsur ise Ramazan-ı şerif hakkındadır. Ramazan ayı kişinin nefisini terbiye ettiği, her anlamda sabrı öğrendiği manevi bir aydır. Bu ayda yapılan ibadetin huzurunu yaşayabilmek için Ramazan ayı ibadetlerinin hakkıyla yapılması gerekmektedir. Bu ayın en önemli ibadetlerinden birisi de oruç tutmaktır. Oruç sabretmek ve zorluklara karşı sabır göstermek demektir. Fakat bazı insanlarda, oruçluyken öfkeli ve saldırgan tutumlar ortaya çıkabilir. Orucu sebep gösterip öfkesine hâkim olamayan bu kişiler nedeniyle Ebû Nüvâs tarafından da Ramazan ayı hiddetin arttığı zaman olarak nitelendirilmiştir. Meşrutiyet'in, hürriyetin ilk gününü yılbaşı olarak gördüğü için öfkesine hâkim olmaya çalışan Ebû Nüvâs'ın yarından itibaren hiddetin ne demek olduğunu Feylesof'a göstereceğini bildirmesi hatta buna gerekçe olarak da Ramazan ayında şimdiki duruma göre hiddetin gerekçelerinin artmasını sebep göstermesi bir çelişki oluşturmaktadır. Bu çelişki de metindeki komikliği sağlar. Hürriyetin ilk günü, Meşrutiyet'in ilan edildiği gün, manevi bir ay olan ramazan-ı şeriften daha üstün tutulmuştur.

Bu başlık altında değerlendirilen metinler dışında *Coşkun Kalender*'in 23 Nisan 1325 tarihinde yayımlanan 4. sayısının 2. sayfasında *Bahar-ı Meşrutiyet Şarkısı* adlı bir şiire de yer verilmiştir. Ancak çalışmanın sınırlılığı nedeniyle bu metnin yalnızca künyesi burada verilmiştir.

e-Meşrutiyet'in İlanıyla Taraf Değiştirenler

Coşkun Kalender'in 14 Mayıs 1325 tarihli 7. sayısında "Tuhaf Bir Cübbe" başlığıyla yayımlanan muhavere kısa bir süre önce ilan edilen Meşrutiyet'le eski alışkanlıkların bir anda bırakılamayacağı hakkındadır.

Coşkun-Dilim alışmış. Babalık dört günlük Devr-i Meşrutiyet'te kırk yıllık i'tiyâdlarını unutmak mümkün olur mu?

Kancerberan-Olur ya gözlerin kör mü etraftı görmüyor musun?

Ballı-Onlara bakma. Onlar Kalender Kenkeran'ın cübbesi gibidir!

Kancerberan-Kuzum Ballı, hezeyanı bırak, ricâli cübbeye benzetmek budalalıktır.

Ballı-Git işine, âsâr-ı atîka taraftarı bitpazarı mübtelesi, sen de! Hâlâ eski kafadan geçmiyorsun. Ben senin gibi mütevakkıf değilim, yeni üdebâdan sayılırım hatta belki de dekâdânım.

Kancerberan-Ne olursan ol. Bir âdem ile bir cübbe arasında ne münasebet tasvir edilebilir?

Ballı-Hey zekâsı aşınmış, idrâki daha hayatında öbür dünyaya taşınmış, beyni sulanmış, muhâkemesi bulanmış sersem herif!

Coşkun- Gelelim mânâhüfihimize Kenkeran'ın cübbesi?

Ballı-Erbâb-ı dikkate hafî olmadığı üzere Kenkeran'ın cübbesinin dışı beyaz içi siyah ve topuklarına kadar uzundur. Bahar geldi mi Kenkeran cübbesinin beyaz taraftı dışında, siyah taraftı içinde olarak giyer. Yaz geldi mi cübbenin eteklerini içeri doğru kıvrıp diker, kısa bir libâde olur. Güz geldi mi cübbenin içini dışına getirerek ve yine kısarak giyer bir siyah libâde olur, kış geldi mi eteklerini salıverir, uzun siyah bir cübbe olur. Bir cübbe-den dört türlü giyecek! (Coşkun Kalender, N. 7. S. 3).

Coşkun, Kancerberan ve Ballı arasında geçen yukarıdaki konuşmada bir tarafta eski alışkanlıklarını bir anda bırakamayan Coşkun, onun etraftakileri görmesini isteyen Kancerberan ve diğer tarafta kendisini yeni üdebadan sayan Ballı vardır. Bu metin aracılığıyla devre ve adama göre davranan, nabza göre şerbet veren, bukalemun gibi renkten renge giren, sürekli düşünce ve tutum değiştiren kişiler, güçlü her kim ise ilkesiz, idealsiz ve güçsüz bir şekilde onun yanında olan kişiler Kenkeran'ın cübbesine benzetilerek eleştirilmiştir.

Dertli ile Garip mizah gazetesinin 17 Ağustos 1326'da 4. sayısındaki "Muhavere" başlığıyla yayımlanan yazı Meşrutiyet'in ilanından sonra yaşanan gazete artışı ve özgürleşen basın aracılığıyla nasıl zengin olunacağı hakkındadır.

Dertli-Meşrutiyetimizin evâilinde burada bulunmuş olsa idin Garip ne alâ olacak idi.

Garip-Ne olacak idi?

D-Para kazanacak idin.

G-Ne suretle?

D-Anlatayım: Mukaddes kanunesâsîmizin ilan olunduğunun ikinci gününden itibaren tezâyid-i tadrîcî ile İstanbul zükâkları caddeleri hürriyetperestan-ı milletle dolmaya başladı. Her yerde nutuklar irâde olunuyor. Avâze-i umumi meserret-i âsumana yükseliyor. Yaşasın hürriyet, yaşasın müsâvât, uhuvvet, kahrolsun hafiyeler, müstebidler duaları her ağızdan dökülüyordu. ...

G-Pekâlâ biz nasıl para kazanacaktık?

D- Acele etme, anlatacağım bir taraftan messerrât-ı umumiye o surette tecelli ediyor. Bir taraftan günden güne miktarı çoğalmaya başlayan gazeteler hafiyelere, müstebidlere bombardıman yapmaya başladılar.

G-Ne demek istediğini anlamaya başladım, köftehor!

D-Acele etme dedik ya; o aralık hafiyelerin listesi, jurnaller neşrolunacağını da işâ'a etmeye başladılar. Aman Yarab! Birçokları gece uyku uyumamaya başladı. Ya hafiye miyânında benim de ismim çıkarsa!...

İşte o zaman ne fııldaklar çevriliyordu. Çınar ağaçları altında sarı sarı liracıkları her sabah almaya ikdâm edenler mi dediniz! ... İşte o aralık biz de bir gazete çıkartmış olsaydık o miyânda bir şeyler...

G-Kuzum Dertli dediğini anladım ama sen de bu beceriksizlik, ben de bu avanaklık varken biz yine bir şey yapamayız, üstüne başına bulaştırır idik. ? (Dertli ile Garip, N. 4. S. 2).

Dertli ve Garip arasında gerçekleşen muhavere de istibdat dönemi hafiyelerinin, Meşrutiyet döneminde isimlerinin ifşa edilmemesi için gazetecilere verdikleri rüşvetlerle gazetecilerin zengin olmasına değinilmiştir. II. Abdülhamid'in 1877-1878 Savaşı'nı gerekçe göstererek modern bir hukuk devleti kurulmasının bir aşaması olarak değerlendirilen I. Meşrutiyet devrine son vermesinden 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanına kadar geçen süre II. Abdülhamid'in istibdat dönemi olarak tarihe geçmiştir. Bu süreçte her kesim üzerindeki baskı artırılmış, anayasal haklar yok denilecek bir hâle getirilmiştir. Jurnalcilerin hızla türediği bu süreçte bir hafiye teşkilatı bile kurulmuştur. İstibdat devrinde, istibdat idaresinin özelliğini teşkil eden ahlâk dayanağından mahrum her çeşit usullere başvurulmasına rağmen hürriyet fikrini ve Meşrutiyet idealini yok etmek mümkün olamamıştır (Kartal, *Osmanlı Tarihi VIII. Cilt* 566). İstibdat döneminde bu hafiye teşkilatında görevli olanlar hemen herkes hakkında jurnal vermiştir. Jurnalcılık II. Meşrutiyet'in ilanından sonra tehlikeli bir hâl almıştır. Çünkü daha önce bu görevde olan kişiler gizli tutulurken Meşrutiyet'in yeniden ilanıyla birlikte gazeteler, bu hafiyelerin isimlerini açıklayacaklarını ilan etmiştir. Gazetelerin bu ilanları üzerine hafiyeler, jurnal verdikleri kişilerin tepkilerinden çekindiği için uykusuz geceler geçirmeye, korkmaya başlamışlardır. Gazetelerin kendisinin ismini ifşa etmesinden korkan hafiyeler, gazetecilere rüşvet vererek isimlerinin açıklanmasına engel olmaya çalışmıştır. Bu nedenle daha önce gazete çıkarmadığına hayıflanılan Dertli'ye, Garip'in tepkisi dikkate değerdir. Çünkü bazı insanlar işini bildiği, nabza göre şerbet verdiği, devrin adamına göre davrandığı için her devirde rahat bir şekilde yaşarken Dertli'nin beceriksizliği, Garip'in avanaklığı bu rahatlığı yaşamalarına engeldir.

f-II. Abdülhamit'in Gözünden Meşrutiyet

Neşter mizah gazetesinin 10 Nisan 1325'teki 1. sayısında yayımlanan "Türrehât: Bir Meşrutiyetzedede Lisanından" yazısında Meşrutiyet'in ilanından rahatsız olan bir kişinin yaşadıkları anlatılmıştır.

Ah bu Meşrutiyet beni nelerden etmedi: Bütün debdebe ve dâratım, ihtişam ve mehabetim, dehşet ve haşmetim safra etti. Tığ-i kahrum ve fert-i nakdim cihani, evet kâinatı bana ram etmişti. Ezvâk-ı nefasetperverimin temin ve

tatmini yolunda irâka ettirdiğim miyâh-ı ahmeriyenin cem u iddihârına tekâsülüm mani olmasa idi bugün Marmara kadar fakat kızıl renkte bir derya husule getirmek işten bile değildi. Enzâr-ı hakaretim altında ezdiğim kitle-i beşerin kalplerinden başka her noktasını gerden-dâde-i inkiyâdım etmiştim. Her dakika nüfusum azalıyor fakat nüfuzum artıyordu. Her şey, malikânem darlaşıyor ve fakat gayz u şiddetim zulm ve sefahatim ve si'at-yâb oluyordu.

Ah fakat şimdi, bütün bunlara, bütün bu tatlı, neşin ezvâkıma o hâlâ hüviyetini tayin edemediğim Meşrutiyet şahs-ı meçhulü bir sille nâgeh-zuhur ettirdi ve hepsini birden hak-i ademe serdi...

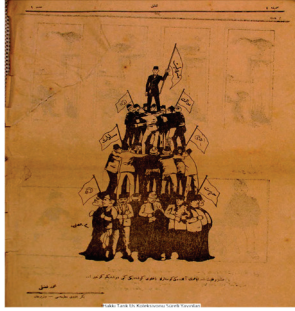
Ah bu kadarla kalsa... Bu Meşrutiyet şahs-ı hümayunuma kadar da atale-i nazar etmişti, onun o mamacı gazeteleri bütün şahsiyetimi her zerresiyle, her noktasiyla teşhire başlamıştı letafet-i mücesseme-i cismâniyemin her türlü abad-ı kudsiyesi, meleklere gıpta-res olan mehâsin-i bedîası birer birer enzâr-ı umumiyye makûsen îsâl ediliyordu. Burnum ah hele bunu itiraf edemeyeceğim, o zübde-i hüsn u anım, o her türlü ihtimalat-ı kubhtan berî ve münezzeh olan uzv-i kebirim bile en nihayet duçar-ı seng-i tariz olmuştu. Nazarımda bütün güzelliği azamet-i fevkaladesine inzimam eden tabiat-ı mailiyesi olduğu hâlde bir (Kalem) bunu türlü i'vicâcât-ı hututiye arasında, türlü fakat garibe ile tersim etmiş garîbü's-şekl bir hâle sokmuştu. Ve o zaman bir feveran-ı hisle o Meşrutiyet başvekiline sarılmışım. Buna tahammülüm olamayacağını söylemiştim. Her şey fakat yalnız bu değil! Yalnız bu kıymetli, bu lazîmü'l- ketnim uzvumun eyâdî-i Meşrutiyete geçmesine dayanamayacağım öleceğim. Gebereceğim demiş idim.... Bu darbe kuvvetimin fevkinde imiş. Elimi kolumu, hatta benliğimi de o Meşrutiyet'in bâzû-yı âhinine teslim mecbur oldum. Bunlara katlanmaktan ise kahramancasına ölmek gerekti ölüm, ah bu benim tabiatıma uymuyor. ... Ölmek nice felakettir. Kalmak ise daha bin kat bela! Kullarım imdadıma yetişin!... Can kurtaran yok mu?... (Neşter, N. 1. S. 2-6).

Yukarıdaki yazıda büyüklük, ululuk, gösteriş, şan, ihtişam, haşmet, nüfuz gibi bütün tatlı zevklerine henüz ne olduğunu anlayamadığı, meçhul şahıs olarak nitelendirdiği Meşrutiyet'in darbe vurduğu, hakaret bakışları altında ezdiği insanların kalpleri dışında her noktalarını boyun eğdirmesine, itaat ettirmesine Meşrutiyet'in engel olduğu belirtilmiştir. Bununla da kalmayıp Meşrutiyet gazeteleri kendisinin şahsiyetini teşhire başlamış, cisminin güzelliği halkın bakışlarına ulaştırılmıştır. Güzelliğinin sonucu olarak gördüğü burnunun tariz taşlarına maruz kalmasını, *Kalem*'in onu garip bir şekle sokmasına tahammül edemez. Buradaki kalem sözcüğü hem burnu çizen araç hem de o dönemde yayımlanan *Kalem* mizah gazetesi anımsatılarak tevriyeli olarak kullanılmıştır. Yazıdaki burnunla ilgili detay aracılığıyla bu yazının kavisli burnu hakkında konuşulmasını yasaklayan, burnundan bahsedilmesine kızan II. Abdülhamid'in ağzından yazıldığı söylenebilir. II. Abdülhamid'in çirkinliğini ima eden burnun sözünün kullanılması padişahla istihza eylemek kabul edilmiştir. Ancak Meşrutiyet'le gelen özgürlük ortamında mizah gazetelerinde II.

Abdülhamid'in burnu ön plana çıkarılarak karikatürü bile yayımlanmıştır. Halka özgürlüğünü veren Meşrutiyet'in ilanı II. Abdülhamid'in çeşitli açılardan mutsuz olmasına neden olmuştur.

g- Meşrutiyet'in Karikatüre Yansıması

Lak Lak mizah gazetesinin 10 Temmuz 1325 tarihinde yayımlanan 1. sayısında Meşrutiyet'le ilgili tam sayfa karikatür yayımlanmıştır. Çeviker'e göre, II. Meşrutiyet, Türk karikatüründe bir devrimin gerçekleştiği çok önemli bir dönemdir (17) Polat ise, önceki dönemlerle kıyaslandığında II. Meşrutiyet Türkiye'sinde bir süreli yayının resimli çıkmasının bir cazibe ve kalite göstergesi olduğunu belirtmiştir (54).

1.Resim: *Lak Lak*. N. 1. S. 4.

h-Meşrutiyet'in Yarattığı Hayal Kırıklığını Ele Alan Metinler

Şaka mizah gazetesinin 12 Mayıs 1327'deki 1. sayısında başlıksız olarak yayımlanan aşağıdaki muhavere istibdat döneminin sona ermesiyle hürriyete kavuştuklarını düşünenlerin yanıldığına, hayal kırıklığı yaşamalarına örnektir:

- *Vatan-ı Osmanide hürriyetin vücuduna artık şüphe yok.*
- *Yerine göre!... Nev'ine göre!...*
- *O ne demek?*
- *Anlatayım: İsteddiği memuriyete nail olmak hürriyeti Selaniklilere!...*
- *Sövüp saymak hürriyeti, Manastırlılara!... Rumelilerin hücum ve şütümları altında ezilmek hürriyeti İstanbullulara!... Dövüp dövülme hürriyeti, mebuslara!... vurulmak hürriyeti muharirlere!... Daha sayayım mı?*
- *Yeter birader! Yeter!... (Şaka, N.1. S.3).*

Meşrutiyet'in ilanından sonra oluşan hürriyet ortamında uzun zamandır baskı altında olan gazeteciler sansürsüz bir şekilde yazılar yazmaya başlamışlar, ortak düşünceye sahip pek çok grup birleşerek cemiyet oluşturmuşlardır. Azınlıkların oluşturduğu cemiyetlerin amaçları bağımsızlıklarını kazanmak,

milliyetçi çalışmalar yapmak olduğundan İttihat ve Terakki Cemiyeti bu durumdan rahatsız olmaya başlamıştır. Herkesin hürriyeti farklı algıladığı bu süreçte Bosna-Hersek, Bulgaristan ve Girit olayları ve siyasi düzensizlik muhalefetin basın yoluyla şiddetini artırmasının yanı sıra İttihatçıların da itibarını zedelemiştir. Bu ortamda hürriyetin yalnızca adı vardır; ancak İttihat ve Terakki'nin bazı uygulamaları II. Abdülhamid dönemini aratmayacak kadar sert ve acımasızdır. Meşrutiyet'in ilanı ile sonlandığı düşünülen istibdat, İttihat ve Terakki döneminde de bu şekilde varlığını devam ettirmiştir. İttihat ve Terakki'nin kendisini desteklemeyenlere karşı dışlayıcı tutumu, sansürlü basın ve farklı görüşteki cemiyetlerin İttihat ve Terakki Fırkası'na karşı şiddetli bir şekilde muhalefet etmesine neden olmuştur. *Serbesti* gazetesinin başyazarı Hasan Fehmi Bey'in İttihatçıları sert bir şekilde eleştirdiği yazılarının ardından Galata Köprüsü'nde 6 Nisan 1909'da öldürülmesi ve köprünün her iki tarafında güvenliğin bulunmasına rağmen katilinin kaçması muhalefet tarafından İttihatçıların şüpheli konuma düşmesine neden olmuştur (Kurşun 163; İbar 139). Yaşanan bu sorunlar nedeniyle yukarıdaki muhaverede de olduğu gibi halk hürriyetin varlığını sorgulamaya başlamıştır. Hürriyet kavramına sahip olunup olunmadığı bulunduğu yere, desteklediğin, savunuculuğunu yaptığı cemiyete göre değişen bir durumdur. Davulcu, bu durumla ilgili mizah basınına; II. Meşrutiyet'in ardından toplumda beliren ümit ışığının yavaş yavaş kaybolduğunu, II. Meşrutiyet'in beklentileri karşılamadığını, toplumsal dengesizlikleri ve bunalımları da aktardığını (226) belirtmiştir.

Eşek'in üçüncü senesindeki 12 Ağustos 1328'deki 8. sayısında yayımlanan "Eşek Diyor Ki" başlıklı yazıda ise Meşrutiyet'in ilanının üzerinden 4 sene geçmiştir, ülkede hürriyet, eşitlik ve Meşrutiyet olmasına rağmen ülkenin içinde bulunduğu kötü durum hakkında değerlendirme yapılmıştır.

Ahvâl-i umumiye fena, ahvâl-i hususiye fena, dâhili fena, hârici fena... Bunu söyleyenler İttihatçılar değilse hiç şüphe yok ki hakîki vatan dostlarıdır. Biz ikinci on Temmuz inkılâbından sonra her tarafın, her şeyin düzeleceğini ümit ettik, aldanmışız. Filhakîka hürriyet var, Meşrutiyet var, müsavât var, her şey var. Bunların mevcudiyetine "Eşek" in intişârı delildir. Lakin istirahat yok. Her gün bir nev haber, fena haber alıyoruz. Arnavutluk gittikçe müphemleşiyor, hudûtlar her gün daha fena bir vaziyete giriyor. Bir taraftan bir muhârebe, diğer taraftan bir asabiyyet devam ediyor. Ne olacak bilen yok... (Eşek, N. 8. S. 2).

14 Şubat 1909'da İttihat ve Terakki Fırkası'nın desteğiyle Hüseyin Hilmi Paşa Kabinesi yönetime geçmiştir. Meclis'te hükümeti çeşitli konularda eleştiren, suçlayan bir grup, Avusturya'nın Bosna Hersek'i ilhakıyla Makedonya halkının güvenliklerinin tehlikede olmasından duydukları endişeyi dile getirmiş, hükümet bu endişeye sebebiyet verdiği için suçlanmıştır. Önemli bir dış sorunla mücadele etmek zorunda kalan Hüseyin Hilmi Paşa Hükümeti 1909 yılının sonlarına doğru istifa etmiş, yerine İbrahim Hakkı Paşa Hükümeti

kurulmuştur. Ülkedeki kargaşa ortamına ekonomik imtiyazlar sorunu, memur maaşları, cemaatler imtiyazı, dil ve öğrenim sorunu, kiliseler kanunu, askerlik sorunu, çeteciliği kaldırma kanunu gibi önemli sorunlar, askerlik ve vergiyle ilgili uygulamalar, Arnavutluk, Suriye ve Yemen’de isyanların artması eklenmiştir. 03 Temmuz 1910’da çıkarılan Kiliseler Kanunu yıllardır süren Balkan devletleri arasındaki anlaşmazlığı ortadan kaldırarak ilerde bu devletlerin Osmanlı İmparatorluğu’na karşı birleşmelerini kolaylaştırmıştır (Karal, *Osmanlı Tarihi IX. Cilt 73-85*, 111-137; Akşin vd., *Türkiye Tarihi 4* 34-37).

Halkın büyük bir heyecanla beklediği Meşrutiyet’in ilanı, sonrasında yapılacaklar planlanmadığı, sistemli bir şekilde hareket edilmediği için beklenen faydayı sağlamamış, büyük bir hayal kırıklığı yaşanmıştır. Bu nedenle de ülkenin sorunlarına çözüm olamamıştır.

Eşek gazetesinin 10 Eylül 1328’deki 14. sayısında yer alan “Eşek Diyor Ki” başlıklı yazı da hürriyetin olup olmadığının tartışıldığı bir başka yazıdır.

Ağzımda gem varken bana serbestsin deseler doğrusu ben bu serbestiyi hiç anlamam. İdare-i örfiyeli hürriyeti de insanlar anlamazsa tabii taaccüb etmem. Otuz üç sene, hayır hayır otuz yedi sene devam eden devr-i istibdad-dan sonra çok şükür idare-i örfiye yularını başımızdan çıkardılar. Lakin kaldırıp yerine yani kanunuesasi duvarına asmadılar. Elleri tutarak hâlâ bizi tehdit ediyorlar. Son günlerin gazetelerinde okuduk ki hükümet isterse üç günlük idare-i örfiye ilan edebilirmiş, bunun için irâde de çıkarmış! İyi ama buna neden lüzum görüldü?... Sanki böyle bir irâde çıkmamış olsaydı kanunu esasıye’nin 113.cü maddesi mucîbince hükümet istediği zaman idare-i örfiye ilan edemez mi idi? Doğrusu fikr-i himâranımca idare-i örfiyeli hürriyetin filokseralı bağdan hiç de farkı yok... Filokseralı bağa göztaş dökerekler, idare-i örfiyeli hürriyete de gözyaşı döküyoruz.

...

Bir nebâtât mütehasısı şöyle beyan-ı mütâlaa ediyordu:

*İstibdad ağacını dest-i hürriyet pek acele kesti. Kökünün kenarlarında kalan sürgünleri unuttu. Hâlbuki otuz üç seneden beri mütemadiyen gübrelenen(!) toprak bu sefer ağacı orta yerde bulmayınca mezkûr sürgünleri kuvvetlendirdi. Bu sürgünlerden bazısına Selânik, bazısına Edirne siroz aşuları vurdular. Pek az zaman zarfında müteaddit ağaçlar husule geldi. İstibdad ağacının bu azmanları Arnavut bir bahçıvanın yed-i ihtimamına bırakılmıştı. Arnavut bir gün baktı ki bu ağaçlar meyve verecek yerde bütün bahçeyi kapatıyorlar, çiçeklerin kurumasına, dikenlerin azmasına sebep oluyorlar. Nihayet bunları kesmeye karar verdi. Hepsini de bir testere de yere devirdi (*Eşek*, N. 14. S. 2).*

Eşek gazetesinin 1912’de yayımlanan bu nüshasından 4 yıl önce Meşrutiyet’in ilanıyla ülkeye hürriyetin geldiğine inanılmıştır. Ancak ilk heyecan geçtikten bir süre sonra İttihatçılar’ın da kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmesi halkın ümitlerinin yok olmasına neden olmuştur. Gerçekleri görmeye

başlayan halk hürriyetin varmış gibi gösterilmesine rağmen aslında olmadığı, hürriyetin sadece kanunda yazılı olup uygulamadaki yokluğunun farkına varmış ve İttihatçıları eleştirmeye başlamıştır. İttihatçıların ayrımcı ve kışkırtıcı uygulamaları, gazeteci ve aydınların faili meçhul cinayetleri, Selânik'ten getirilen avcı taburları ülkede gerginliğe, karışıklığa neden olmuştur. Bu karışıklık ortamında başlayan ve tarihe 31 Mart Olayı olarak geçen isyan Hareket Ordusu tarafından bastırıldıktan sonra İttihat ve Terakki ülkede sıkıyönetim ilan etmiştir. Bu yazıda da ifade edilen ağzında ip olan birine serbestsin denilmesi ne kadar anlaşılmaz bir durumsa sıkıyönetimli hürriyetin de anlaşılması o derece normaldir. Ağzında ip olan birinin serbest olmaması gibi idare-i örfiyeli yani sıkıyönetimin olduğu yerde de hürriyetin olmadığı düşünülmesi doğaldır. İstibdat devrinin otuz yedi yıl olarak belirtilmesi II. Abdülhamid'in otuz üç yıl süren baskısından sonra İttihatçıların dört yıllık iktidarlıkları sırasındaki tutumunun istibdat devrini aratmayacak nitelikte olduğunun göstergesidir. Otuz yedi yıldan sonra idare-i örfiyenin de kaldırılmasıyla istibdat devrinin bittiği düşünülür ancak bu sefer de hükümetin isterse üç günlük idare-i örfiye ilan edebileceği ve bunun için emir çıktığı haberleri bu tehdide niçin gerek görüldüğünün sorgulanmasına neden olmuştur ve emir çıkmadan da Kânunuesasi'nin 113. maddesine uyarak idare-i örfiye çıkarılabileceği belirtilmiştir. İdare-i örfiyeli hürriyet filokseralı yani asma biti denilen zararlı böceklerin olduğu bağdan farksızdır. Bu zararlı böcek, asma bitkisinin zayıflamasına ve kurummasına neden olur, bağı bu zararlı böcekten temizlemenin en etkili yolu göztaşı ilacı dökmektir. Zararlı böceğin asmaya zarar vermesi onu kurutması gibi idare-i örfiye de hürriyetin zarar görmesine ve gözyaşı dökülmesine neden olmuştur.

Gazetede yazının ikinci bölümünde istibdat bir ağaca benzetilmiştir. Hürriyetin bu ağacın kökünün kenarlarında kalan ve otuz üç seneden beri devamlı gübrelenen sürgünleri unutarak ağacı kesmesi, meydana boş bulan sürgünlerin kuvvetlenmesine neden olmuştur. Buradaki sürgünlerle Sultan II. Abdülhamid'in baskıcı rejimi karşısında hırs ve öfkeyle gübrelenen istibdada muhalif olan cemiyet ve örgütler, azınlıklar anlaşılabilir. Mehmet Talat Bey ve arkadaşlarının 1906'da Selanik'te kurdukları Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin Ahmet Rıza grubunun cemiyet üyeleriyle birleşerek İttihat ve Terakki adını almaları ve Selanik'in merkezî devrimi gerçekleştiren asıl eylemci güç olmasının (Gürboğa 4) gazetede belirtilen Selanik aşısını simgelediği düşünülebilir. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kısa sürede II. Abdülhamid yönetiminden rahatsız olan asker ve memurlar arasında yayılmasıyla Edirne'deki 2. ve Makedonya'daki 3. Ordu birliklerinin hareketin ağırlık merkezini oluşturması (Gürboğa 4) ise kastedilen Edirne aşısını temsil edebilir. Çünkü bu iki unsurun İttihat ve Terakki Fırkası'nın güçlenerek büyümesini sağladığını söyleyebiliriz. Güçlü bir parti konumuna gelen İttihat ve Terakki Fırkası'nın baskıcı ve sert tutumu dikenlerin yani ülkedeki gerginliğin ve muhalefetin artmasını sağlamıştır. Ancak Arnavut isyanının başlamasıyla İttihat ve Terakki yönetimi

sona ermiştir. Bu yüzden de Arnavut'u sürgünleri kesen bir bahçıvan olarak görebiliriz.

Deccal gazetesinin 23 Kânunusani 1335'teki 2. sayısında başlıksız olarak yayımlanan şiirde aradan biraz zaman geçtikten sonra Meşrutiyet'in beklenen mucizeyi gerçekleştirmediğinin anlaşıldığı görülmüştür.

*Ettiğindendir Selanik'ten tulû
Za'f içinde kaldı Türk hürriyeti
Ters taraftan doğduğundandır yine
Olmuyor hürriyetin zürriyeti!*

...

*Sanmayın efrâd-ı cemiyet bugün
Verdiği ahdi yine tecdid eder;
Çıksa lahdden milleti Abdülhamid
Bahş-ı hürriyet ile tehdid eder! (Deccal, N. 2. S. 7).*

Osmanlı topraklarında yaşayan bütün milletleri Meşrutiyet'in ilanından sonra Osmanlıcılık altında birleştirme hayali Karadağ, Arnavutluk gibi azınlıkların bağımsızlık mücadelesine girmesi ve Balkan Savaşları üzerine son bulmuştur. Şiirin ilk dördlüğünde bu durum Türk hürriyetinin Selanik'ten doğduğu için zayıflık içinde kaldığına bağlanmıştır. Ters taraftan doğduğu için de hürriyetin soyu yoktur. Burada hürriyet bir güneş gibi düşünülmüştür. Nasıl güneş her sabah doğudan doğarak dünyamızı aydınlatır ve ısıtır, batıdan da batarsa hürriyetin de bir güneş gibi Osmanlı topraklarına doğması, onu aydınlatması, milletlerin arasını ısıtması beklenmiştir ancak büyük umutlarla beklenen hürriyet yerini umutsuzluğa bırakmıştır. Çünkü hürriyet güneşi Osmanlı'nın doğusundan yani kendi halkının yoğun olarak yaşadığı Anadolu topraklarından değil de Osmanlı'nın batıdaki Avrupa/Balkan topraklarından, ters taraftan doğduğu için soyu yoktur ve bu yüzden de güçlü değildir, zayıf kalmıştır. Ülkenin elden çıkmaması için düşünülen rejim değişikliği hürriyet, özgürlük anlayışını daha da artırarak beklenen birleşmenin aksine azınlıkların Osmanlı'dan kopuşunu hızlandırmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti Meşrutiyet'in ilanı ve hürriyet için büyük bir heyecan içinde mücadele etmiş ancak sonrası için herhangi bir sistematik hazırlık yapmamıştır. Bu yüzden de İttihatçılar hürriyet ilan edildikten sonra hem acemiliklerinden hem de bir anda istedikleri şeyi elde etmenin heyecanından hürriyet sarhoşluğu yaşamış, ülke yönetimi ve idari yapı hakkında hazırlık yapmadıkları için siyasete hâkim olmak yerine önceki dönemin siyasetçileriyle çalışmak zorunda kalmıştır. İttihatçıların yalnızca denetim mekanizması şeklinde hareket etmesiyse Sultan II. Abdülhamid'in etkisinin devam etmesine neden olmuştur. Şiirin son dördlüğünde cemiyet askerlerinin/fertilrinin verdikleri sözleri yenileyeceğini düşünmeyin, II. Abdülhamid bugün

mezardan çıksa yine milleti, hürriyeti bağışlamayla tehdit eder, denilmektedir. Abdülhak Hâmid Tarhan'ın ölen eşi Fatma Hanım için yazdığı *Makber* şiirindeki “Çık Fâtıma, lâhdden kıyâm et,/ Yâdımdaki hâlîme devâm et!” (Tanpınar 547) mısralarındaki mezardan çıkma ve kaldığı yerden hayatına devam etme düşüncesine telmih söz konusudur. II. Abdülhamid de mezardan çıksa hiçbir şey değiştirmeden eski yönetim tarzına, baskıcı tutumuna devam edecek ve yine halkı hürriyetin verilmesiyle tehdit edecektir.

Sonuç

1908-1919 yılları arasında yayımlanan *Eşek, Feylesof, Deccal, Şaka, Dertli ile Garip, Coşkun Kalender, Lak Lak, Neşter, Şakacı* adlı kısa süreli mizah gazetelerinin Meşrutiyet ve hürriyetle ilgili bazı bölümleri yeni harflere aktarılarak Türk kültür dünyasının bu gazetelerin varlığından haberdar olması sağlanmıştır. II. Meşrutiyet devri süreli yayınlar açısından velud bir dönem olduğu için bütün gazetelerin değerlendirilmesi bir makale boyutunu aşacaktı. Bu nedenle kısa süreli olarak yayımlanan bazı mizah gazetelerindeki çarpıcı örnekler üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır. Çalışmada kullanılan bu gazetelerin seçilmesinde Meşrutiyet'in coşkusunun yoğun olarak yaşandığı ilk on yılda yayımlanmaları, kısa süreli olmaları ve sayfalarında meşrutiyetle-hürriyetle ilgili yazılara da yer vermeleri etkili olmuştur. Çalışmanın malzemesini oluşturan mizah gazetelerinde ülke genelinde büyük bir sevince neden olan II. Meşrutiyet'in ilanının ve hürriyet algısının mizah basınına nasıl yansıdığı incelenmiştir. Hürriyetin yaşattığı sevinç, II. Meşrutiyet'le “hürriyet” rejimine kontrolsüz geçişin sakıncaları, Meşrutiyet'in ilanıyla nelerin değişip değişmediği gibi dönemi şekillendiren unsurların basın hayatına yansımaları irdelenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın malzemesini oluşturan mizah gazetelerinde ülke genelinde büyük bir sevince neden olan II. Meşrutiyet'in edebiyattan sosyal hayata, siyasi hayattan gündelik yaşama kadar pek çok alanda çeşitli açılardan ele alındığı görülmüştür. Edebî alanda Meşrutiyet'le gelen aşırı özgürlük kuralsızlığa yönelteceği için endişe yaratırken; siyasi alanda Meşrutiyet öncesinde yaşananlara, II. Abdülhamid'in gözünden Meşrutiyet'in ilanının hissettirdiklerine, Meşrutiyet'in getirdiği kavramlara değinildiği görülmüştür. Bu çalışmada değerlendirilen süreli yayınların Meşrutiyet'in, hürriyetin toplumdaki yansımalarını çeşitli açılardan ele aldığı tespit edilmiştir: Kimi gazeteler Meşrutiyet'in ilanından sonra yaşanan gazete artışı ve özgürleşen basın aracılığıyla gazetecilerin özgürlük ortamını nasıl fırsata çevirip zengin olduklarını ele almıştır. Kimisi de istibdat döneminin sona ermesiyle hürriyete kavuştuklarını düşünenlerin yanıldığını anlamasına ve hayal kırıklığı yaşamasına değinmiştir. Halk ve özellikle mebuslarda görülen değişiklikler,

Millî Meşrutiyet kavramı ve Millî Meşrutiyet Fırkası kavramlarının ne kadar doğru olduğu, hürriyetin çok zorlu bir süreçten sonra elde edildiği ele alınan diğer konulardandır. Meşrutiyet'in ilanının üzerinden 4 sene geçmesine ve ülkede hürriyet, eşitlik ve Meşrutiyet olmasına rağmen ülkenin içinde bulunduğu kötü durum nedeniyle hürriyetin olup olmadığının tartışılmaya başlanmasıyla ilgili metinlere de süreli yayınlarda yer verilmiştir. 10 Temmuz tarihinin resmî bayram olarak ilan edilmesi, Meşrutiyet'in ilk gününü yılbaşı olarak görüp yıl boyunca sinirlenmemek için gülümsemeye çalışanların varlığı, aradan biraz zaman geçtikten sonra Meşrutiyet'in beklenen mucizeyi gerçekleştirmediğinin anlaşılmasıyla ilgili yazılar da gazetelerde yayımlanmıştır.

Başlangıçta Meşrutiyet'in ilanı ile ülkeye hürriyetin geldiğine inanıldığı; ancak ilk heyecan geçtikten kısa bir süre sonra İttihatçılar'ın da kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmesi halka hürriyetin varmış gibi gösterilmesine rağmen aslında olmadığını, hürriyetin sadece kanunda yazılı olup uygulamadaki yokluğunu anlamasına neden olmuş ve halkın gerçekleri görmesiyle, İttihatçıları eleştirmeye başladığı görülmüştür.

KAYNAKLAR

- Akşin, Sina, vd. *Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600-1908*. Cem Yayınevi, 1988.
- Akşin, Sina, vd. *Türkiye Tarihi 4. Çağdaş Türkiye 1908-1980*. Cem Yayınevi, 2002.
- Akyüz, Kenan. *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*. Ankara Üniversitesi Basımevi, 1979.
- Aydın, Mahir. "Doksan Üç Harbi." *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 9. cilt, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, ss. 498-499.
- Brummet, Palmira. *İmge ve Emperyalizm (İkinci Meşrutiyet Basınında)*. Çeviren Ayşen Anadol, İletişim Yayınları, 2003.
- COŞKUN KALENDER*, Numara 6, Sayı 3; Numara 7, Sayı 3.
- Çağın, Şerife (2010), "II. Meşrutiyet Döneminde İzmir'de Çıkmış Olan Mizah Gazeteleri-Edeb Yahu-" *TÜBAR-XXVIII*. s.117-144.
- Çatma, Bahattin. *II. Meşrutiyet Dönemi Türkçülük (1908-1913)*. 2018. İnönü Ü, Doktora tezi.
- Çeviker, Turgut. *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü- II Meşrutiyet Dönemi (1908-1918)*. Adam Yayınları, 1988.
- Davulcu, Ebru. *II. Meşrutiyet Dönemi Mizah Basınında Osmanlı Modernleşmesi ve Eleştirel Kodlar-Kalem ve Cem Dergileri Üzerinden-*, Palet Yayınları, 2015.

- DECCAL, Numara 2, Sayı 7.
- DERTLİ İLE GARİP, Numara 4, Sayı 2.
- EŞEK, Numara 2, Sayı 2; Numara 15, Sayı 2-3; Numara 8, Sayı 2; Numara 14, Sayı 2;
- FEYLESOF, Numara 3, Sayı 3; Numara 3. Sayı 18-19.
- Gürboğa, Nurşen. *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de Siyasal Yaşam (1908-1923)*. Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Hanioğlu, M. Şükrü. "İttihat ve Terakki Cemiyeti." *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 23. cilt, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, ss. 476-484.
- Hanioğlu, M. Şükrü. "Meşrutiyet." *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 29. cilt, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004, ss. 388-393.
- İbar, Gazanfer. "Meşrutiyet'in İlk Millî Bayramımız Oluşu." *Meşrutiyet'i Çok Sevmiştik*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019. ss. 140-145.
- Karal, Enver Ziya. *Osmanlı Tarihi VIII. Cilt –Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri-1876-1907*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.
- Karal, Enver Ziya. *Osmanlı Tarihi IX. Cilt –İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.
- Kurşun, Zekeriya. "Son Hamle: II. Meşrutiyet Yıllarında Osmanlı Devleti", Editör Zekeriya Kurşun, *Osmanlı Tarihi (1876-1918)* (151-177), Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013.
- LAK LAK, Numara 1, Sayı 4
- Nemutlu, Özlem. "Recaizade Mahmut Ekrem". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 2019. Erişim: <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/mahmut-ekrem-recaizade>.
- NEŞTER, Numara 1, Sayı 2-6.
- Polat, Nâzım Hikmet. *Rübâb Mecmuası ve II. Meşrutiyet Dönemi Türk Kültür ve Edebiyat Hayatı*. Akçağ Yayınları, 2005.
- Semiz, Yaşar. "İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Türkçülük Politikası." *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, no. 35, 2014, ss. 217-244.
- ŞAKA, Numara 1, Sayı 3
- ŞAKACI, Numara 6. Sayı 6-7.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. Çağlayan Kitabevi, 1988.
- Tunaya, Tarık Zafer. *Türkiye'de Siyasi Partiler, Cilt:1*. İletişim Yayınları, 1998.

Uzun, Turgay. “Osmanlı Döneminde Türk Milliyetçiliği İdeolojisinin Kaynakları.” *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 28, 2015. Erişim: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/55664>

Yamak, Sanem. “Meşrutiyet’in Bayramı: 10 Temmuz İd-i Millîsi.” *İ. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, no. 38, 2008, ss. 323-342.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %100.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.